

ДО 150-РІЧЧЯ ВІД ЗАСНУВАННЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА

ЗАСНОВНИКИ ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ. ПЕРШИЙ СТАТУТ ТОВАРИСТВА 1873 РОКУ

Як неодноразово підкреслювалось у літературі, Товариство імени Шевченка (від 1893 р.—Наукове товариство імени Шевченка) появилось завдяки спільним зусиллям українців Східної і Західної України. Ініціатива належала полтавчанам і киянам та була викликана політичною ситуацією в Україні — заборонаю царським урядом усього писаного і друкованого українською мовою. Подія, пов'язана зі створенням Товариства, нині є певним символом єдності українців в умовах поділеної їх території між Росією і Австро-Угорщиною і водночас спільної боротьби за відродження українства — мови народу, національних традицій, культури та науки.

Створенню і діяльності Товариства імени Шевченка присвячена велика література. У зв'язку з чим навіть припускаємо, що наближається той час, коли в дуже недалекому майбутньому появиться багатотомна праця, присвячена історії Товариства імени Шевченка (відповідно, й Наукового товариства імени Шевченка) від його першопочатків 1873 р. і до сьогодні. Серби видали і видають досі монографічні дослідження про „Матицу србску“ (Товариство працювало в один і той же час, що Товариство Шевченка), поляки опублікували історію краківського „Towarzystwa przyjaciół nauk“. Це зауважене і щодо наукового товариства „Matica slovenská“ (майже ровесника Товариства ім. Шевченка). Відомі окремі видання „Matica hrvatska“ („Matica ilirska“), „Matica česka“.

Товариство імени Шевченка, яке робило свої перші кроки у 70-х роках ХІХ ст. і досягло до 1892 р. значного поступу, працювало і, зокрема, видавало порівняно багато для відродження і розвитку національної культури, особливо після 80-х рр. ХІХ ст. Варто згадати, що за неповних 19 років діяльності інституція Шевченка (1874—1892) видала 925 назв різних видань (в окремих працях називається цифра 944 та ін.). Нині НТШ, крім статей, повідомлень і монографічних досліджень (деякі винятково присвячені Товариству), як відомо, ще чекає свого окремого видання. Важливими підготовчими кроками на сьогоденішньому етапі є поява таких збірників праць, як „З історії Наукового товариства імени Шевченка“ (1997), „125 років Науковому товариству імени Шевченка“ (2001), „Наукове товариство ім. Шевченка: дослідження, матеріали“ (2013), а останніми роками — „Наукове товариство ім. Шевченка. Енциклопедія“ (нині виходить уже п'ятий том)¹.

Кожна інституція, в тому числі громадсько-культурна і наукова, працює згідно зі своїм Статутом. Це вже зауважене в Європі з ХVІІІ ст. Про це знали фундатори та засновники Товариства. Крім збору грошей, які практично служили для заснування і облаштування інституції, від початку було винесене на порядок денний укладання Статуту Товариства імени Шевченка. Без Статуту жодна інституція не могла бути офі-

¹ Основну літературу про Товариство імени Шевченка, його фундаторів, засновників, а також діяльність див.: Барвінський О. Про заснування і дотеперішній розвиток товариства ім. Шевченка у Львові // Записки Наукового товариства ім. Шевченка (далі — Записки НТШ).— Львів, 1892.— [Т. I].— Част. I.— С. 209—212; Грушевський М. Наукове товариство імени Шевченка [Історія від початків заснування до 1899 р. зі знімками фундаторів, першого голови та фундаційного дому] // Літературно-науковий вісник.— Львів, 1900.— Т. 9.— Ч. II.— С. 184—200; його ж. Львовское ученое общество имени Шевченка и его вклады в изучение Южной Руси // Журнал Министерства народного просвещения (Санкт-Петербург).— 1904.— Март.— С. 117—124; Дорошенко В. Украинская Академия Наук // Украинская жизнь (Москва).— 1912.— Кн. 10.— С. 23—25; його ж. Наукове товариство імени Шевченка у Львові (1873—1892—1912).— Київ; Львів, 1913.— С. 3—8; його ж. Огнище української науки Наукове товариство імени Т. Шевченка. З нагоди 75-річчя його заснування.— Нью-Йорк; Філадельфія, 1951.— С. 19—26; Гнатюк В. Наукове товариство імени Шевченка у Львові. Історичний нарис першого 50-річчя 1873—1923.— Львів, 1924 (перевид: Мюнхен; Париж, 1984.— С. 37—46, 91); Студинський К. Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові, 1873—1928 рр. // Записки НТШ. Праці Філологічної та Історично-філософської секції / Під ред. К. Студинського й І. Крип'якевича.— Львів, 1929.— Т. CL.— С. IX—XI; Український загальний календар „Криниця“ на 1937 рік.— Львів, 1937.— Рік 3.— С. 58—60; Історія Наукового товариства ім. Шевченка.— Нью-Йорк; Мюнхен, 1949.— С. 9—14; Лев В. Сто років праці для науки й нації. Коротка історія Наукового Товариства ім. Шевченка.— Нью-Йорк, 1972.— С. 5—7; Герич Ю. Статути Наукового товариства ім. Шевченка у Львові // Український історик (Нью-Йорк; Мюнхен).— 1973.— Ч. 1—2 (37—38).— С. 43—64; Романів О. М., Грицак Я. Й. З іменем Шевченка // Аксиоми для нащадків. Українські імена у світовій науці: Збірник нарисів / Упоряд. О. Романчук.— Львів, 1992.— С. 16—26; Купчинський О. Видавничі діяльність Товариства імени Шевченка у Львові у 1874—1892 роках // Купчинський О. Наукове товариство ім. Шевченка: Дослідження, матеріали. Вибрані статті та повідомлення.— Львів, 2013.— [Т.] 4.— С. 140—220. (Там також велика література предмета.)

ційно визнаною, відповідно, й діючою. Це було закономірністю для того часу. Статут творив підставу для діяльності інституції, водночас забезпечував правову основу для її існування.

Традиційно Статутом називають збірники основоположних правил та законів праці для інституції. Статути, як правило, визначають межі зайнятості Товариства, засоби та форми його діяльності, вирішують питання про кваліфікацію, право і обов'язки його членів, про керівні органи і способи контролю. З другого боку, вони ж становлять важливе джерело пізнання історії Товариства і його розвитку, а також певних елементів культури і науки народу взагалі. І це стосується як основних положень змісту цих документів, так і змін поглядів на них залежно від часу і розвитку Товариства...²

У літературі на основі аналізу автентичних джерел устійнилася думка, що Статут Товариства імені Шевченка є спільним проектом — полтавчан і киян — основних фундаторів Товариства також львів'ян — фактичних засновників інституції. Згідно з невідданими даними, одна з основних фундаторів Товариства С. Милорадович, первісний варіант тексту Статуту доручила укладати Д. Пильчикову та М. Драгоманову. Участь у його написанні не минула також О. Кониського³. Згодом у Галичині під час „редакції тексту і підготовки до друку проекту документу“ Статутові чи не найбільше уваги присвятив К. Сушкевич. Будучи досвідченим правником, який добре знав австрійські порядки під час апробації таких документів владою, присвятив текстові документа також чимало уваги.

Аналізуючи зміст і структуру Статуту Товариства імені Шевченка 1873 р., у ньому зауважено брак сподіваної рубрикації за розділами. Лише наприкінці основного тексту документа виділяється одна „перехідна“ рубрика під назвою „Постановлення переходові“*. Статут охоплює 30 параграфів. Вони групуються довільно. Кожен із параграфів містить свій, властивий йому зміст. Окремо висвітлена праця Виділу (Президії) Товариства і звернута увага на ухвали Загальних зборів („Загального збору“), а всілякі суперечки у Товаристві вирішує „мировий суд“. Члени Товариства діляться на „дійсних, почесних і допомагаючих“. Дійсним членом може бути „кожна особа руської народності, котра принята буде в члени Загальним збором“**. Дійсні члени наділені відповідними обов'язками щодо поточної діяльності Товариства, зокрема Виділу (Президії) і Загальних зборів. У разі лік-

відації Товариства „весь маєток его переходить на фонд стипендійний імені Шевченка“. Він повинен забезпечувати стипендії „русином-літератам, працюючим около руської (малоруської) словесности“ (§ 30). У Статуті окремо відзначені контакти „Просвіти“ з Товариством, саме „Просвіта“ на випадок ліквідації Товариства ім. Шевченка відає названим фондом і розподіляє стипендії. (Остання увага, напевно, належить не наддніпрянським укладачам Статуту, а львівським редакторам.)

На першому місці Статуту викладені основні (першорядні) завдання Товариства: „Товариство імені Шевченка, місцем пробування котрого єсть Львів, має на цілі допомагати розвій руської (малоруської) словесности (§ 1).

Щоби сю ціль осягнути, Товариство 1. заводить власну друкарню; 2. видає і накладає книжки і часописьма літературні і наукові; 3. втирає літературні і наукові видання; 4. роздає премії і запомоги літератам; 5. скликає збори учених і літератів; 6. устроює відчити публичні, літературні вечери і т. ін.“ (§ 2).

Так, як відзначалось, серед перших заходів фундаторів і засновників, крім збору фондів, було поставлене питання про формування Статуту Товариства імені Шевченка у 1873 р. Він став обличчям Товариства й основою праці новоствореної інституції на західноукраїнських землях, що безперервно діяла майже 19 років. 1893 р. Товариство ім. Шевченка перетворене в Наукове Товариство імені Шевченка.

11 грудня 1873 р. намісництво затвердило спільно укладений Статут Товариства імені Шевченка у Львові. Для остаточної реалізації задуму фундатори „за порозумінням із провідниками галицької національної (народовецької) спільноти“ тут же створюють Тимчасовий комітет, який розпочинає організацію інституції і офіційне її відкриття. Статут Товариства підписали дев'ять осіб-засновників інституції: **Степан Качала** (він же також фундатор Товариства), **Михайло Димет**, **Корнелій Сушкевич**, **Омельян Огоновський**, **Лонгин Лукашевич**, **Михайло Коссов**, **Олександр Огоновський**, **Теодор Барановський**, **Юліян Романчук**. Названі особи стали засновниками інституції.

Наступного року 4 червня 1874 р. Статут прийняли і затвердили Загальні збори Товариства. Так почала працювати у Львові нова і, як у мабутьному виявилось, виняткового значення громадсько-культурна і наукова інституція.

Для загального ознайомлення громадськості з текстом Статуту 1873 р., а також, хто за про-

² Купчинський О. Статути, проекти статутів і регламенти (регуляміни) Товариства ім. Шевченка та Наукового товариства ім. Шевченка. 1873—1989 // Купчинський О. Наукове товариство ім. Шевченка: Дослідження, матеріали. Вибрані статті та повідомлення.— [Т.] 4.— С. 19.

³ Дорошенко В. Наукове товариство...— С. 3—4; Г[рушевський] М. Олександр Кониський... [Некролог] // Хроніка НТШ.— Львів, 1901.— Ч. 5.— Вип. I.— С. 21—29.

* Незважаючи на вказані непослідовності щодо оцінки документа (тут слід мати на увазі, що вони майже всі подані з точки зору сучасника), Статут відіграв величезну роль у становленні і розвитку Товариства ім. Шевченка, а з його утворенням і діяльністю відродження українства та поступу у сфері мови та культури під різним кутом зору.

** Після 1898 р. у Науковому товаристві ім. Шевченка ці критерії для прийняття дійсними членами Товариства змінюються.

фесіями і посадами були підписанти-засновники Товариства імени Шевченка цього Статуту у Львові, наводимо повністю оригінал тексту документа:

Статут Товариства імени Шевченка

§ 1

Товариство імени Шевченка, місцем пробування котрого єсть Львів, має на цілі вспомагати розвій руської (малоруської) словесности.

§ 2

Щоби сю ціль осягнути, Товариство:

1. заводить власну друкарню;
2. видає і накладає книжки і часописьма літературні і наукові;
3. взирає літературні і наукові видання;
4. роздає премії і запомоги літератам;
5. скликає збори учених і літератів;
6. устроює відчити публичні, літературні вечерниці і т. ін.

§ 3

Прихід Товариства становлять:

1. вкладки членів;
2. дохід з друкарні і видань;
3. дохід із складок публичних і добровільних дарів;
4. дохід з відчитів публичних і т. п.

В загалі може Товариство всякого роду предмети на власність набувати, і майном своїм, яко же і фондами під его заряд через кого-небудь переданими, свобідно з увзглядненням своїх статутів управляти.

§ 4

З маєтку Товариства має ведля означеня Загального збору часть виділитися на фонд желізний, котрого нарушати не вільно, а з котрого лиш відсотки на цілі Товариства мають уживатися.

В фонд желізний мають входити і ті добровільні дари, котрі дателі виразно на сей фонд призначать.

§ 5

Товариство складаєся з членів дійсних, з членів почесних і членів спомагаючих.

§ 6

Членом дійсним стаєся кожда особа руської народности, котра принята буде в члени Загальним збором.

§ 7

Члена дійсного, котрий найдалше в трьох місяцях, лічивши від дня платности, не зложить приписаної в § 12 вкладки, взглядно рати, має виділ узнати за виступившого.

Член дійсний може і сам з Товариства виступити. Загальний же збір має право виключити члена дійсного з причин через збір за важні узнаних.

Вкладки зложені через членів виключених, або виступивших Товариство не звертає.

§ 8

В члени почесні приймає Загальний збір на внесення виділу, людей високозаслужених около руського народа, літератури або добра Товариства.

§ 9

В члени спомагаючі приймає Виділ людей взираючих Товариство в який-небудь спосіб.

§ 10

Член спомагаючий може з Товариства виступити або через Загальний збір з причин через той же збір за важні узнаних бути виключений.

§ 11

Члени дійсні мають право:

1. брати безплатно від часу приступлення по одному примірникови кождої книжки, котру видасть Товариство своїм накладом, окрім часописів;
2. право активного і пасивного вибору;
3. право рішаючого голосу на Загальних зборах і голосу дорадчого на зборах Виділу;

4. право ставляти внесення і інтерпеляції на Загальних зборах;
5. право вглядати в книги діловодства Товариства;
6. право предкладати Виділові письменно внесення в ділах Товариства, котрі то внесення Виділ під обраду взяти мусить.

§ 12

Кожний член дійсний обов'язаний в дню означенім Виділом зложити 100 з[лотих] р[инських] а[встрійської] в[алюти] яко одноразову вкладку в касу Товариства. Сю вкладку може Виділ розложити і на сплату частинами, однак — се ж тільки в надзвичайних случаях — найбільше на 10 рівних річних рат. При дозволеню сплати ратальної має Виділ означити день платности кожної рати.

§ 13

Члени почесні і члени спомагаючі мають право:

1. голосу дорадчого на Загальних зборах;
2. право предкладати письменно Виділові внесення в ділах Товариства, котрі Виділ під обраду взяти мусить.

§ 14

Ділами Товариства, оскільки вони несуть застережені Загальному зборови, править Виділ, зложений з п'ятох членів і двох заступників. Члени Виділу і заступники мусять мати стале мешкання у Львові.

Із веденя діл і орудованя майном Товариства обов'язаний Виділ щороку предкладати справоздання Загальному зборови. Уряд виділових і заступників триває один рік, а по році аж до вибору нового Виділу.

§ 15

Виділ сходиться на засідання під проводом голови Товариства або его заступника (котрого заступника виділ сам вибирає) найменше раз на дві неділі, в стало означених днях, а крім того після потреби на надзвичайні засідання на завізвання голови Товариства або его заступника.

§ 16

Члени Виділу і заступники обов'язані являтися точно на кождім засіданню Виділу.

§ 17

На засіданнях Виділу становлять комплет три члени (вчисляючи і проводящого) і рішає проста більшість голосів, а в разі рівности голос проводящого. Заступники, котрі не вступили до Виділу, мають на засіданнях Виділу тільки дорадчий голос.

§ 18

Если котрий член Виділу не може сповняти своїх обов'язків, або взагалі тих обов'язків не сповняє, тогді має Виділ право рішити, що такий член перестає бути членом Виділу. В такім разі, яко же і в разі виступленя члена виділового з Виділу, вступає до того ж заступник. Заступник може до Виділу покликаний бути і часово на місце члена виділового, котрого Виділ для важних причин на певний час від повнення обов'язків увільнить. Так вступающий заступник позістає в Виділі через цілий час, на котрий зістав покликаний.

При покликуюваню заступників має первенство той з них, котрий при виборах більше голосів отримав, а в разі рівности голосів той, котрого Виділ покличе.

§ 19

Члени Виділу не побирають за свої праці жодної нагороди; коли б член Виділу прийнявся в Товаристві якої-небудь роботи за заплату, тим самим перестає бути членом Виділу і маєся на его місце в мисль § 18 покликати заступника.

§ 20

Загальний збір звичайний скликає Виділ раз в рік; крім того може Виділ скликати Загальні збори надзвичайні.

Такі надзвичайні збори іменно Виділ обов'язаний скликати на умотивоване письменне жаданя одної четвертої части членів дійсних.

Коли б в тім посліднім случаю Виділ не скликав Загального збору до місяця, тогди згадані члени мають право самі скликати Загальний збір відозвою, на котрийся по-вними іменами підписати мають.

§ 21

Членів дійсних завзиваєся на Загальні збори запрошеними, котрі кождому найменше 14 днів перед збором вислані бути мають, а окрім того оголошуєся день збору в часописах найменше 8 днів наперед.

Крім того обов'язаний Виділ, наколи він збори скликає, розіслати позамісцевим членам дійсним найменше 14 днів наперед справоздання Комісії контрольної і інші справоздання, котрі мають бути предложені Загальному зборови; місцеві члени дійсні відбирають сі справоздання в канцелярії Товариства.

§ 22

Збір загальний

1. розсмотрює і приймає справоздання Виділу;
2. дає Виділови абсолюторію з ведення рахунків на внесення Комісії контрольної;
3. приймає членів дійсних і членів почесних;
4. вибирає Виділ і заступників, а з поміж виділових голову Товариства;
5. вибирає Комісію контрольну з трьох членів на рік слідующий;
6. рішає над внесеннями Виділу і поодиноких членів;
7. рішає о зміні статуту. Однак ж §§ 4 і 30 сего статуту не може і Загальний збір змінити; постановленя тих двох §§ мають при всяких змінах статуту остати ненарушені;
8. рішає о виключенню членів і розв'язанню Товариства.

§ 23

На Загальних зборах проводить голова Товариства або его заступник, а в разі потреби найстарший віком з присутних членів дійсних.

Комітет становить одна четверта часть всіх членів дійсних.

§ 24

Загальний збір рішає простою більшістю голосів. Тільки рішення о приняттю і виключенню членів, о зміні статуту і о розв'язанню Товариства потребують двох третин голосів присутних членів.

Голосования відбуваєся явно; тільки при виборі Виділу, голови і Комісії контрольної, при приняттю або виключенню членів Товариства голосуєся тайно.

§ 25

Внесення і інтерпеляції поодиноких членів тільки тоді на Загальних зборах приходять під дискусію, коли суть поперті найменше чотирма членами дійсними.

§ 26

Загальні збори відбуваються явно.

§ 27

Комісія контрольна справджує рахунки Товариства і здає справу Загальному зборови. Члени Виділу і заступники не можуть належати до Комісії контрольної.

§ 28

На вні заступає Товариство Виділ. Всі грамоти, відозви і заявлення Товариства носять підпис голови Товариства або его заступника і одного члена Виділу і мають бути заосмотрені печаткою Товариства з написом: Товариство імени Шевченка.

§ 29

Всякі спори в Товаристві рішає суд мировий. Сей суд складаєся в той спосіб, що кожда сторона вибирає по одному суддеви з дійсних членів Товариства, а тії вибирають зверхника також з дійсних членів Товариства.

§ 30

Наколи б наступило розв'язання Товариства, весь маєток его переходить на фонд стипендійний імени Шевченка.

З доходів того фонду мають уділятися стипендії русинам літератам, працюючим около руської (малоруської) словесности.

Завідувати сим фондом і роздавати стипендії має товариство „Просвіта“; наколи б же тоє в часі розв'язання Товариства імени Шевченка не існувало, або заряду не приймало, мають особи, котрі належали до послідного Виділу Товариства імени Шевченка, більшістю голосів рішити, хто сим фондом завідувати і стипендії роздавати має.

Наколи б однак ж товариство „Просвіта“, принявши заряд сего фонду, опісля розв'язалося, тоді мають особи, котрі належали до послідного Виділу „Просвіти“, більшістю голосів означити, хто дальше згаданим фондом завідувати і стипендії роздавати має.

Постановлення переходові

1. Першими членами дійсними Товариства імени Шевченка суть підписані основателі.

2. Тії основателі виберуть з-поміж себе тимчасово голову Товариства і его заступника і уконституються jako комітет; втім комітет буде рїшати проста більшість голосів, а комплет будуть становити 5 членів.

3. Комітет сей скличе перші Загальні збори Товариства імени Шевченка.

4. До перших Загальних зборів буде згаданий уряджуючий комітет приймати членів дійсних і спомагаючих, і буде завідувати всіми справами Товариства, виконуючи всі права, прислугуючі ведля повисшого статуту Виділови, і виповнюючи обовязки вложені тим статутом на Виділ.

5. З ділання свого здасть уряджуючий комітет справу першому Загальному зборови; рахунки уряджуючого комітета справдить Контрольна комісія, вибрана на тім зборі, а взглядом уділення абсолюторії сему комітетови будеса так поступати як взглядом уділення абсолютарії Виділови Товариства.

Стефан Качала, посол сойму краєвого і Ради державної.

Михайл Димет, купець і обиватель міста Львова.

Др. Корнилій Сушкевич, секретар ц[ісарсько-]к[оролівської] прокур[аторії] скарбу.

Др. Омелян Огоновський, ц[ісарсько-]к[оролівський] професор університету.

Лонгін Лукашевич, диригент репрезент[ант] асекурації Наза.

Михайло Коссака, обиватель міста Львова.

Др. Олександр Огоновський, редактор „Правди“.

Теофіл Барановський, інженер-асистент в Виділі краєв[ому].

Юліян Романчук, учитель гімназияльний⁴.

Як видно з документа, підписали Статут Товариства імени Шевченка у Львові дев'ять осіб. Хто ж були ці особи? Всі народились у Галичині, а в час укладання Статуту Товариства і його затвердження 11 (26) грудня 1873 р. намісництвом мешкали у Львові. Це, як вказують навіть додані до прізвищ на прикінцевій сторінці Статуту короткі помітки про рід занять і професії, були люди, які репрезентували різні суспільні стани, мали різні громадсько-культурні зацікавлення і займали різні посади, але їх об'єднували спільні ідеали відродження українства в Галичині через заснування спільних громад, відкриття українських часописів, організацію національних товариств та ін.

Немає сумніву, що вказані назви роду занять і професій, які супроводжують прізвища підписантів Статуту, є нині недостатньою інформацією для ближчого ознайомлення та оцінки осіб-засновників Товариства імени Шевченка у Львові, на яких лягла основна організаційна праця під час створення інституції. Для того, подібно, як раніше і про фундаторів⁵, подаємо короткі біографи всіх названих засновників Товариства*.

Степан Качала (*1815, м-ко Фирліїв Бережанської округи (нині с. Липівка Рогатинсько-го р-ну Івано-Франківської обл.) — † 10. 11. 1888,

с. Шельпаки Тернопільського повіту, Галичина (нині с. Підволочиського р-ну Тернопільської обл.) — громадсько-культурний діяч, публіцист, меценат і фундатор українських інституцій, священник.

Середню освіту здобув у Бережанській гімназії, закінчив теологічний факультет (Львівську духовну семінарію) Львівського університету (1842). В часи „Весни народів“ 1848—1849 рр. — один з організаторів Головної руської ради, член-засновник „Галицько-руської матиці“, Народного дому, Народної ради. Учасник Слов'янського з'їзду у Празі (1848), де у своїх промовах захищав рівноправність українців серед інших слов'янських народів. Разом із Ю. Лаврівським, Т. Глинським як політик старшого покоління підтримав у 1860-х рр. початки народовецького руху в Галичині. Член-засновник „Просвіти“ у Львові, фундатор Товариства ім. Шевченка у Львові (1873), жертводавець на інші українські інституції („Руська бесіда“) та громадські справи. Перед смертю усе своє майно записав народовецьким інституціям. Обирався послом до Галицького сейму (1861—1866, 1870—1888) і віденського парламенту (Райхстагу) (1861—1866, 1873 і 1879 рр.). Автор статей і повідомлень, публікованих

у „Слові“, львівських „Основи“, „Меті“, „Галичанині“, „Ділі“, серед яких: „Москва і шизма“ (1863), „Погляд на справу обрядову з становища політики“ (1863), „Галицько-руська матиця“ і її

Степан Качала

⁴ Правда (Львів).— 1873.— Рік IV.— 13 (28) студня.— Ч. 21.— С. 720—726.

⁵ Див.: Вісник НТШ.— 2021.— Ч. 65.— С. 9—13.

* Про першого підписанта Статуту, засновника Степана Качалу, який водночас був фундатором Товариства, йшлося раніше (див.: Там само.— С. 12—13). Основні біографічні відомості повторюються.

ціль“ (1865), „Кілька слів о V-ій книжечці „Зорі“ (1872), „Наші політичні партії“ (1886) та ін.

Михайло Димет (*1819, м-ко Дунаїв Березанської округи (нині с. Дунаїв Перемишлянського р-ну Львівської обл.) — † 20. 07. 1890, м. Львів) — підприємець, громадсько-культурний діяч, меценат українських інституцій просвіти і культури.

Народився у селянській родині. Початкову освіту здобув у Дунаєві, згодом навчався у Львові. 1848 р. член польської „Гвардії народо-вої“ у Львові, за що поплатився примусовою службою в австрійському війську. 1850 р. звільнений за станом здоров'я. Після взявся М. Димет за купецько-торговельну справу — відкрив крамницю з церковними ризами і предметами, займався гарбарством, володів землею і ставком на Замарстинові у Львові. М. Димет причетний до появи „літературного письма“ „Вечерниці“ (1862—1863), за його кошти з'являється літературно-політичний вісник „Мета“ (1863—1865). У 1864—1865 рр. М. Димет субсидує вихід у світ шести випусків „Руської читальні“, 1867 р. — „Німецько-руського словника“, „Читаночки для сільських людей“ під назвою „Зоря“ (вийшло друком шість чисел), згодом „Читанки для селян і міщан“. 1862 р. привозить з Києва „Кобзар“ Т. Шевченка, що було великою подією для громадськості, зокрема, студентської молоді Галичини.

М. Димет — один із засновників національного театру „Руська бесіда“ (1864), „Просвіти“ у Львові (1868), Товариства ім. Шевченка у Львові (1873). Член віденського студентського товариства „Січ“. Відомо, що за гроші М. Димета також навчалися у школах незалежні українські діти.

М. Димет упродовж 27 років обирався радним Львова, був заступником голови Торговельної палати у Львові, директором Галицької каси ощадності, входив до складу комісії, яка опротестувала у Відні езуїтські зазіхання на майно василіянських монастирів (див. статтю „Михайло Димет — діяч українського національного відродження Галичини XIX століття (до 200-річчя від народження)“.

Корнило (Корнилій) Сушкевич (Сушко) (*1840, м. Львів — † 08. 06. (27. 05.) 1885, м. Львів) — правник, громадсько-культурний діяч.

Народився у родині службовця. Середню і вищу освіту здобув у Львові, доктор права (1866). В юнацькі роки — учасник студентських етнографічних мандрівок по Східній Галичині.

У 1860-х рр. — „душа“ львівських громадівців і молодих народівців (до них належали Ю. Герровський, В. Качала, Ф. Заревич, К. Климкович, К. Горбаль, В. Шашкевич, А. Нижанківський, М. Михалюк, згодом — А. Січинський, Є. Желехівський, Л. Лукашевич, М. Бучинський, О. Барвінський. (З появою „Руської ради“ цей список розширюється втрое (О. Барвінський.) У помешканні К. Сушкевича (Львів, вул. Осолінських, 17, нині — вул. Стефаника) вони часто збиралися й обговорювали різні суспільно-культурні та політичні питання Львова і краю (очолював „Громаду“ А. Січинський).

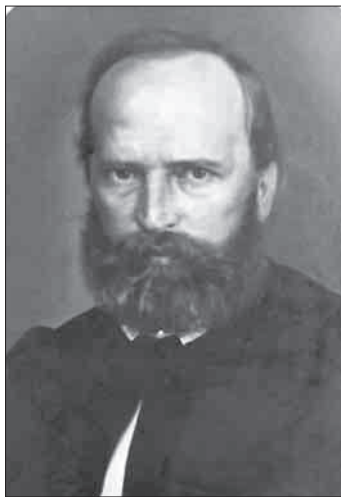
К. Сушкевич працював секретарем прокуратури державного скарбу; член-засновник Товариства „Просвіта“ у Львові (1868), заступник першого голови Виділу (Президії) „Просвіти“ (1869), співавтор (разом з А. Вахнянином і О. Борковським) першого статуту Товариства „Просвіта“. 1871 р. — автор пропам'ятного листа від „Просвіти“ до митрополита Й. Сембратовича про „можливе порозуміння між українськими політичними партіями лише за умови дотримання ідейних засад „Головної Руської Ради“ (1848).

Накладом К. Сушкевича виходять у Львові „Поезії Тараса Шевченка“ у 2-х т. (1867), в основу яких покладено текст петербурзького „Кобзаря“, виданого П. Кулішем 1860 р. Заслугою К. Сушкевича було те, що у виданні помістив Шевченкові поезії, заборонені в Росії.

Член редакції журналу „Правда“ (1868), з січня 1870 р. — член Виділу (Президії) (разом з Ю. Лаврівським, Н. Вахнянином, О. Партицьким та іншими) „Руської бесіди“, ініціатор розвитку народних тенденцій театру (зрезигнував з посади 18 травня 1875 р.), один із засновників Товариства ім. Шевченка у Львові (1873), його перший голова (1874—1885), співавтор петиції про потребу розширення прав української мови в освітньо-навчальному процесі різних рівнів та активний поборник москвофільських втручань в освіту, член Ставропігійського інституту, Руського товариства педагогічного (1881), почесний член Товариства ремісників „Зоря“ у Львові.

Опублікував: „Тези з всіх правничих і політичних наук, которі [вимагають] публічної оборони“ (Львів, 1866); „Бесіда д-ра Корнила Сушкевича, виголошена дня 18 (30) листопада для умотивування третьої резолюції в справах школьних“ (Діло (Львів), 1880, 4 груд. (22 листоп.), ч. 90, с. 1—2).

Помер на 45-му році життя. Зберігся нагробний пам'ятник на Личаківському цвинтарі у Львові.

Михайло Димет

Корнилій Сушкевич

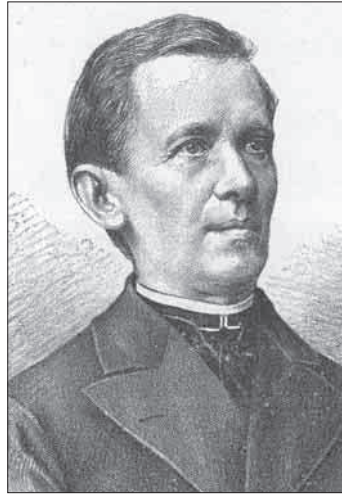
Омелян Огоновський (*03. 08. 1833, с. Григорів Станіславівської округи (нині с. Рогатинського р-ну Івано-Франківської обл. — † 28. 10. 1894, м. Львів) — учений-філолог, громадсько-культурний діяч.

Народився у священничій родині. Навчався у Бережанській (1840-ві роки) і Академічній гімназії у Львові (сьомий клас), далі — на теологічному факультеті (Львівській духовній семінарії) Львівського університету. Після семінарії продовжує навчання у Львівському університеті, студіює класичну філологію.

1865 р. стає доктором філології, а з 1867 р. виконує обов'язки професора (після від'їзду Я. Головацького), очолюючи кафедру української словесності Львівського університету. Паралельно слухає цикл філологічних курсів у Віденському університеті, там захищає дисертацію „Über die Präzision in der altslovenischen und ruthenischen Sprache“. Брат О. Огоновського.

Ом. Огоновський — один із засновників товариства „Просвіта“ у Львові (1868) (протягом 1877—1894 рр. — його голова), Товариства ім. Шевченка у Львові (1873), член Виділу (Президії) товариства „Руська бесіда“ (1870-ті роки), у якому редагував статті про численні проблеми театрального життя Львова, виставляв свої твори і виступав з промовами... У бібліотеці театру зберігалися рукописи Ом. Огоновського. Належав, за словами істориків театру, до тих людей, які „несли свій труд для добра української сцени“ (С. Чарнецький). Він же член Руського товариства педагогічного, член Краківської академії наук (обидва 1881 р.).

Ом. Огоновський писав, починаючи з 1856 р. („Зоря Галицька“), на теми з поточного життя галичан, літературно-критичні праці та художні твори — поезію, оповідання, драматичні твори (він автор п'єс „Федько Острозький“, „Гальшка Острозька“, інакше „Галька з Острогу“, „Павло Полуботок“). Як історик літератури оцінив „Правду руську“ з XI віку (1875), уклав „Граматіку руської мови“ (1889), переклав українською мовою „Слово о полку Ігоревім“ (1876). У доробку вченого наукова біографія Т. Шевченка (1893). Найбільша наукова праця „Історія літератури руської“ у шести книжках та чотирьох томах залишилася незавершеною (публікувалася у друкарні Товариства ім. Шевченка).

Омелян Огоновський

Олександр Огоновський

Лонгин Лукашевич (*1839 — † 07. 07. 1882, м. Тернопіль) — фінансовий урядник, громадсько-культурний діяч.

Навчався у Тернопільській і Чернівецькій гімназіях (1859). Того ж року переїхав з батьками до Львова. Став урядником асекураційного товариства „Ацієнда“. 1861 р. сприяв появі друком перших поетичних творів Ю. Федьковича українською мовою у додатку до брошури А. Кобилянського, причетний до заснування часопису „Русь“ (1867) і проукраїнських задумів його редакції. У 1867 і 1876 рр. — редактор і видавець журналу „Правда“. Як редактор першого річника „Правди“ відзначався винятковою старанністю у виконанні своїх обов'язків. (За непідтвердженими даними, задля часопису навіть кинув основну працю.) На сторінках „Правди“ публікує переклад з російської мови повісті П. Куліша „Майор“ (1867, ч. 3—20). Наприкінці 1860-х рр. працює у філіалі банку „Наза“ у Львові. 1876 р. Л. Лукаше-

вич (разом з О. Огоновським та О. Барвінським) знову редагує „Правду“ (відп. ред. ч. 4—12), проте через уміщення полемічної статті П. Куліша „Мальована Гайдамаччина“ з критикою Т. Шевченка був змушений залишити редакцію часопису. Після банкрутства банку „Наза“ переїхав до Відня, де працював службовцем загальноавстрійського страхового товариства. 1880 р. повертається в Галичину і стає урядником так званого Крилошанського банку у Львові, але в ньому перебуває недовго.

У некролозі Л. Лукашевича сказано: „покійний відзначався горячим руським [українським] патріотизмом і що міг складав у жертву улюбленої своєї рідної країни і рідного народу“.

Михайло Косак (*бл. 1815, м. Дрогобич Самбірської округи (нині м. Львівської обл.) — † 12. 04. 1890, м. Болехів (нині м. Івано-Франківської обл.) — урядник, перекладач, громадсько-культурний діяч.

Початкову освіту здобув у Дрогобичі, середню — у Буцацькій василіянській гімназії, де його стрийко, ЧСВВ Омелян Косак був учителем. З кінця 1840-х рр. перекладає документи та інші матеріали з української мови і на українську мову в одній із міністерських інституцій Відня. Це тривало недовго. Через захворювання очей повертається в Галичину. 1850 р. — редактор першої щоденної газети „Зоря Галицька“, яка, як відомо, проголошувала ідеї окремішності та єдності українського народу (ч. 64—90). Від 1860 р. — керівник друкарні Ставропігійського інституту. У 1862—

1863 рр. видає календар „Львовянинъ“, а, будучи повіреним у судових справах василіян, опрацює монастирські архіви та публікує „Шематизм провінції чина св. Василя Великого ... і короткий погляд на монастир і монашество руське...“ (1867). М. Коссак також цікавиться питаннями національної етнографії та історії: на сторінках „Руської читанки для нижчих клас“ з'являються його дослідження „Гуцули“ (Львів, 1871, ч. II, с. 237—248), у „Газеті шкільній“ — „Децо про гуцулів“ (1877, ч. 12—13).

Член-засновник Товариства ім. Шевченка у Львові, один з організаторів появи щоденної газети „Діло“ і перший її редактор (помічник редактора, видавець (1880—1882).

Кілька років перед смертю переїхав до м. Болехова на Підкарпатті, де на 75-му році життя помирає.

Олександр Огоновський (*17. 03. 1848, м-ко Букачівці Станіславської округи (нині с. Рогатинського р-ну Івано-Франківської обл.) — † 10. 02. 1891, м. Львів) — вчений-правознавець, редактор, громадсько-культурний і політичний діяч Галичини.

Народився у священничій родині. Навчався у Бережанській гімназії (з 1859 р.), згодом на правничому факультеті Львівського університету (1866—1870), де паралельно вивчав і гуманітарні науки. Після закінчення університету працював адвокатом у Львові. Д-р права і філософії, професор цивільного права Львівського університету (1882), у 1886—1887 рр. — декан правничого факультету. Читав лекції у Львівському університеті українською мовою. Брат Ом. Огоновського.

Йому належить значний внесок в опрацюванні української правничої термінології. Ініціатор та великий подвижник розширення мережі читалень по селах і містечках Галичини. Член-засновник ряду національних товариств: „Дружній лихвар“ (1868), „Просвіта“ у Львові (1868), Товариство ім. Шевченка у Львові (1873). 1870 р. входив (разом з М. Диметом, М. Коссаком, К. Устияновичем, В. Ільницьким та ін.) до складу Театрального комітету „Руської бесіди“. У 1872—1876 рр. — відповідальний редактор часопису „Правда“, співзасновник і член Руського педагогічного товариства. Разом із Ю. Романчуком укладав статут і став першим головою політичного народовецького товариства „Народна Рада“ (1885), член Ради Львова.

Автор монографій і статей із цивільного права. Найважливіші: *Die Geschäftsführung ohne Auftrag nach oesterreichischen Rechte. Civilistische Untersuchung.* — Lemberg, 1877. — 109 + 1 S.; *Oesterreichisches Ehegüterrecht, Systematisch dargestellt von dr. Alexander Ogonowski.* — Leipzig, 1880. — Ersten Theil. — S. VI + 442; Система австрійського права приватного. — Львів, 1892.

Теофіл Барановський (*10. 11. 1840, с. Ріпнів Золочівської округи (нині с. Буського р-ну Львівської обл.) — † 18. 07. 1897, м. Львів) — інженер-технік, громадсько-культурний діяч.

Закінчив реальну школу у Львові, навчався у Львівській політехніці. Від 1869 р. працював у Крайовому відділі (президії) намісництва у Львові, де відповідав за стан справности консервації та ремонту державних доріг на території Галичини. Короткочасно працював у Бережанах (1885).

У 1860—1890-х роках активний учасник національного відродження. Один із засновників „Просвіти“ у Львові (1868). 1889 р. входив до складу виконавчого комітету у справах зведення будинку Товариства; член-засновник Товариства ім. Шевченка у Львові. 23. 03. 1890 р. — заступник голови Виділу (Президії) Товариства, з 10. 05. 1891 р. — член Виділу (Президії). 1897 р. — відповідальний редактор щоденної суспільно-політичної газети народовецького напрямку „Руслан“ (1897—1914).

Помер на 57-му році життя. Похований на Личаківському цвинтарі у Львові.

Юліян Романчук (*24. 02. 1842, с. Крилос Станіславської округи (нині с. Галицького р-ну Івано-Франківської обл.) — † 22. 04. 1932, м. Львів) — педагог, визначний політичний та громадсько-культурний діяч, публіцист.

Народився в учительській родині. Середню освіту здобув у Стрийській і Львівській гімназіях. У 1860—1863 рр. навчався на філософському факультеті Львівського університету. Ще під час навчання у Львівській гімназії створив таємний студентський гурток. Від 1863 р. — заступник учителя однієї з німецьких гімназій у Львові, а з 1870 р. — учитель. З 1877 р. — учитель Академічної гімназії у Львові, працював гімназійним учителем упродовж 1863—1900 рр. (класична філологія).

Член-засновник товариства „Просвіта“ у Львові (1868), Товариства ім. Шевченка у Львові (1873), ремісничого товариства „Зоря“ у Львові, „Народної Ради“ (1885), страхового товариства „Дністер“ (1892), „Народної торгівлі“. Належав до Товариства українських учителів „Учительська громада“ (створеного 1908 р., його другий голова). У Товаристві налагоджує видання перших шкільних підручників („Читанка для середніх шкіл“).

У 1873—1878 рр. редагує журнал „Правда“, у 1879—1887 рр. — фундатор газети для селянства „Батьківщина“, був одним із засновників газети „Діло“ (1880) та газети „Ruthenische Rundschau“ у Відні (1903).

1885 р. виступив ініціатором створення першої української політичної організації „Народна Рада“, у 1885—1899 рр. — її голова. Як один із провідників поміркованого крила народівців

Юліян Романчук

Ю. Романчук разом з О. Барвінським, В. Антоновичем, митрополитом С. Сембратовичем намагався досягти порозуміння з австрійськими властями і польськими політичними колами, втілюючи в життя політику „нової ери“ (1890—1894), яка зазнала невдачі.

Ю. Романчук — співзасновник Української національно-демократичної партії (до 1907 р. — її голова). Був депутатом Галицького сейму (1883—1895), послом австрійського парламенту (1891—1897, 1901—1918), головою Української парламентської репрезентації (1901—1910, 1916—1917). У роки Першої світової війни очолив Український допомогивий комітет, а у 1918—1919 рр. входив до складу Української національної ради ЗУНР — ЗО УНР. Після відступу у листопаді 1919 р. українських військ зі Львова був ув'язнений, перебував у польському таборі в Демб'ю.

Видавець творів Т. Шевченка, ініціатор видання „Просвітою“ бібліотеки українських класиків „Руська писемність“ (упродовж 1904—1920 рр. появилось 23 томи).

Помер на 91-му році життя.

Підписані під Статутом особи були організаторами і фактичними засновниками Товариства імени Шевченка у Львові, хоч, як відомо, ініціатива його створення у Львові належала українцям із Східної України. Проте під час затвердження документа львів'яни як засновники інституції мусили дотримуватись правил Австро-Угорської держави. Статут нової інституції міг бути підписаний і поданий на затвердження до намісництва у Львові тільки громадянами країни. Тому під текстом статуту фігурують підписи тільки галичан. (Ще не до кінця розумів М. Драгоманов, про що натякав у своїх „Спогадах“.)

Показово, що серед дев'ятох підписантів знайшлося лише троє гуманітаріїв, саме брати Огоновські і учитель гімназії, викладач класичних мов Ю. Романчук. Саме ці три особи були пов'язані з наукою як такою і літературною працею. Крім них, був ще священник С. Качала. Щодо останніх п'яти, які фігурують серед вказаних підписантів, то вони належали до інших суспільно-культурних середовищ і сфер публічного життя. На це звернув увагу ще В. Дорошенко. Серед цих осіб, як відзначалось, знаходимо „відомого тоді у Львові купця, радного міста Львова М. Димета“, що контактував із Києвом і киянами, привозив звідти наддніпрянські видання, зокрема, „Кобзар“ Т. Шевченка, радного міста — М. Коссака, скарбового урядника д-ра К. Сушкевича, під фірмою якого 1867 р. вийшло у Львові перше повне видання Шевченкових поезій, упорядковане тодішньою студентською молоддю на чолі з О. Барвінським, службовця асекураційного товариства Л. Лукашевича та інженера Т. Барановського⁶.

Після затвердження Статуту одразу почалася праця навколо реального відкриття Товариства. Члени-засновники обирають з-поміж себе Тимчасовий комітет, у завдання якого входила підготовка Загальних зборів Товариства і пов'язаних з його офіційним відкриттям різних попередніх заходів. На той час обирався також тимчасовий голова, ним став С. Качала, та його заступник — К. Сушкевич.

Втім, очевидно, було б помилково вважати, що число організаторів і засновників Товариства обмежувалося тільки вказаними дев'ятьма особами. В організаційну роботу Товариства прямо чи опосередковано включалися інші зацікавлені особи. Це, найімовірніше. У Статуті, опублікованому у часописі „Правда“, повідомлено громадськості не лише про створення Товариства, але й запрошення стати його членами. Нині важко відтворити перебіг усіх цих подій, хто, крім підписантів Статуту, був пов'язаний з організацією Товариства. Відомо, однак, із супровідних матеріалів, публікованих у пресі, що до Загальних зборів Товариства разом із підписантами Статуту, неофіційними членами-засновниками, „було вже 33 особи“. З-поміж них, згідно з повідомленнями В. Гнатюка, у зборах брали участь С. Желехівський, В. Шухевич, В. Ільницький, М. Бучинський, І. Пулюй, Д. Гладилевич, С. Громницький, Д. Савчак, Северина Сушкевич (дружина Корнилія) і Товариство „Січ“ у Відні⁷.

Перші Загальні збори Товариства, як відзначалось, відбулися 4 червня 1874 р. у присутності 20 осіб — членів інституції. На зборах заслухано доповіді, прийнято до відома звіт згаданого Тимчасового комітету засновників (який тут же затверджено), обрано перший Виділ (Президію) Товариства в такому складі: Корнило Сушкевич, голова*; члени Виділу: Сидір Громницький, Михайло Коссака, Олександр Огоновський; заступники голови: Юліян Романчук, Дем'ян Савчак. До контрольної комісії увійшли: Василь Ільницький, Боромир Нарольський і Сидір Шараневич⁸. (Зауважимо, що подібно проходили вибори керівного складу Товариства і в пізніші роки.)

Наступними головами Товариства (після Корнила Сушкевича) були: Сидір Громницький (1885—1886 (обрано 14 червня 1885 р.), Дем'ян (Дам'ян) Гладилевич (1886—1887 (обрано 28 березня 1886 р.). Згодом два названі голови помінялися посадами очільників Товариства: 17 квітня 1887 р. головою обрано знову (на три роки) Сидора Громницького — 1887—1890 рр., а 27 квітня 1890 р. — Дем'яна (Дам'яна) Гладилевича — 1890—1892 рр. (помер 28 січня 1892 р.). Четвертим головою Товариства імени Шевченка 13 березня 1892 р. обрано Юліяна Целевича. Але його каденція була дуже короткою і напівформальною (він хворів, а 24 (12) грудня 1892 р. покинув цей світ).

⁶ Пор.: Дорошенко В. Огнище української науки Наукове товариство імени Т. Шевченка... — С. 20—21.

⁷ Гнатюк В. Наукове товариство імени Шевченка у Львові... — С. 39.

* К. Сушкевич був незмінно головою Товариства повних одинадцять років, з 4 червня 1874 по 8 червня 1885 р.

⁸ Гнатюк В. Наукове товариство імени Шевченка у Львові... — С. 41.

У день обрання Ю. Целевича головою Товариства на Загальних зборах (13 (1) березня 1892 р.) був прийнятий новий статут (затверджений намісництвом 16 листопада 1892 р.), згідно з яким Товариство ім. Шевченка було перетворене (перетворене) у Наукове товариство ім. Шевченка із традиційними адміністративними урядами і, що головне, трьома науковими секціями: Філологічною, Історично-філософічною та Математично-природописно-лікарською. У зв'язку з цим докорінно змінилися мета та завдання інституції, стали появлятися наперед плановані наукові праці, поряд колективні та індивідуальні видання.

На завершення сказаного відзначимо, що названі засновники Товариства імені Шевченка заклали основи великої будови, яка після 1892 р. перетворилася у Наукове товариство імені Шевченка. Вони (поряд з фундаторами) стояли біля джерел відродження українства, поєднуючи у цьому особисте — велику організаційну працездатність та цілеспрямованість задумів і переконань, із загальносуспільними потребами, в одне ціле. Вони розуміли своє завдання для піднесення духовності рідного народу і розвитку його свідомості. Під цим оглядом на окрему увагу заслуговує також той факт, що серед названих засновників Товариства велика подвижницька праця торкнулася не лише гуманітаріїв, але й осіб інших професій — священників, купців, людей із адміністративно-правничого середовища. Вони через Товариство (хоч кожний

своїм шляхом) „всівали здорове зерно“ в рідну культуру, плекали мову, дбали про друк літератури та її поширення серед народу. Нині життя і праця засновників Товариства належить історії...

У контексті суспільно-політичних процесів, протистоянь і культурно-національних непорозумінь (русофільство в Галичині), що побутували на українських землях, Товариство імені Шевченка скріпило основи національної думки, водночас заклало підвалини модерних наукових узагальнень. Завдяки діяльності інституцій „український світ став багатшим“ (В. Ільницький). Товариство, не висуваючи жодних претензій на власну винятковість діяльності, наполегливою працею утворює свою самобутність та особливе місце в житті свого народу. В кінцевому наслідку, цілий ряд його постулатів стали прообразом духовно-інтелектуальної (політичної також) незалежності України, а у сфері науки виконало роль першої української академії наук (В. Ягич, О. Брікнер), яка за своєю основною номенклатурою та характером роботи відповідала тогочасним європейським академіям.

Наближається 150-річчя від заснування Товариства, і ця дата зобов'язує продовжувати і розширювати різнопланові дослідження інституції на тлі епохи як виняткового явища в історії національної і східнослов'янської культури та науки.

Олег КУПЧИНСЬКИЙ

ЕКОНОМІЧНА НАУКА У ВИДАННЯХ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

(90-ті рр. XIX — перша половина XX ст.)

Економічна наука в Україні як окрема галузь наукової діяльності розпочалася господарсько-статистичним дослідженням окремих українських земель. Серед перших праць був опис Лівобережжя („Топографическое описание „Малой России“ 1770—1780“). Економічні знання популяризували природознавці Києво-Могилянської академії, українські фізіократи кінця XVIII — початку XIX ст. Представниками фізіократичної думки в Україні були Я. Козельський, В. Каразін. Останній, зокрема, критично ставився до аграрного феодалізму і кріпацтва, обґрунтував економічність трудового селянського господарства, підкреслював користі вільного товарообміну. Він був першим в Україні

теоретиком вартости грошей. У XIX ст. українські вчені М. Арандаренко („Записки о Полтавской губернии“, 3 т., 1848—1852), А. Скальковський („Опыт статистического описания Новороссийского края“, 2 т., 1850) та інші провели важливі соціолого-економічні дослідження. Значний внесок у монографічне вивчення господарства України внесли Південно-Західне відділення Російського географічного товариства та Південно-Західного відділення Російської експортної палати (велика збірна праця „Весь Юго-Западный край“, 1913). Особливі заслуги у вивченні господарства України мало статистичне бюро Полтавського земства. Найвидатнішим із земських статистиків був О. Русов*,

* Олександр Русов (1847—1915) — народився в сім'ї військового лікаря. Навчався в першій Київській гімназії та на історико-філологічному факультеті Київського університету (1868). Активний член київської „Старої громади“. Викладав латинську мову та історію в Золотоноші, в жіночій гімназії на Подолі в Києві. Організував статистичну роботу в Чернігівській губернії (1878—1880), був дослідником українського господарства і кооперації як його складової частини, автор „Статистично-економічного опису Чернігівської губернії“, „Опису Херсонського повіту“ та інших праць (1893—1898). Збирав Шевченкові твори для видання „Кобзаря“, працював професором Київського комерційного інституту (1909). О. Русов співав у хорі кафедрального собору святого Володимира, виконав партію Вакули в опері М. Лисенка „Різдвяна ніч“ (1903). М. Лисенко вважав О. Русова найкращим виконавцем своїх творів.